

ኮሚቴዎች በተቀረቡት

յօղածները կրճատում է,
հեթարկում փոփոխու-
թեան և չը տպելիքը
(եւեթ քերից պակաս) չէ
փերազարձնում:
Անճնական տեսակցու-
թիւն խմբադրի հետ
եւեթաքքի եւ ուրաք
տաւ. ժ. 11—12:

ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

ԹԻՖԼԻՍ, Օդիսկակադեմ. փ.
 Խ. № 31-33 (Զարադակյան
 Պարսկահայկական զինարանի եւ
 Օդիսկակի ինժեներական համ-
 րակ.) ԲԱՅԷ Է ԿԱՐԷՆ (բա-
 ցիկ կարակէ եւ տօր օրը),
 ԿԱՌ. 10 Ժ. ԿԱՐԷՆ ԵՎ ԿԱՐԷՆ
 ԿԻՍԼՈՅ ԿԱՐԷՆ ԶԱՐԴԱԿ-
 ԻՄԲԼԻՅԱՆ, քգ. ԿԱՐԷՆ
 Rédaction du Journal TARAZ.
 Caucase. Tiflis.
 ՏԻՖԼԻՍԻ № 282:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆ

Աղբիւր 3 ր. (արժաւանման 5 ր.) **Տարագ—6 ր.** (արժաւանման 10 ր.) **Աղբիւր-Տարագ, պղծմաներով 10 ր.** (արժաւանման 18 ր.) **Տարագ ամբար 50 կ. առանձին Աճ-ը երկու քերից 40 կ., չի քերից 20 կ.**

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

քնդանում են ամեն լեզ-
ւով, Տարազի երեսի մի
հիդրոէրոդական տուրբ ա-
նազին եւեւ 40 կույ. վեր-
ջին եւեւ 25 կ. մանրա-
տաւ (պէտէս): Արտառա՜-
մանից կրկնակի: Շառ-
անդով կրկնող յայտա-
բայ. ակիւններն առանձին
համաձայնութեամբ:

Գեղարուեստական, գրական, գիտական, հասարակական, քաղաքական

սպակեցեալսոյ շաբաթաբերք. յոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը:

№ 11 4 p m 4 p, if m p m p 14

Տ ւ ո ն հ չ ի ն գ ե ր ո ւ ր ց մ մ ր ի 1904

Ծարուակում է 1904 թ. ԱՂԲԵԷՐ տոնաց. եւ ՏԱՐԱԶ տապ. բաժանորդագրութիւնը
s. XXII s. s. XV s.

Պրեֆիսները հեն 1) Ս. ՍԱՀԱԿ, 2) Ս. ՄԵՍՐՈՊ, 3) ՎԷՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԻԿԸ ՕՇԱԿԱՆՈՒՄ, և 4) ԶՆԱՇԽԱՐԱԽԻԿ, *կիբsro-գիրսուկար:*

Փարիզեան նորոքիաներ

սկսական փառիդեան ԵԼԷՔՏՐԱԿԱՆ ԼԱՊ-
ՏԵՐՆԵՐ. Հատոր 2 ր.

սկսական փԱՐԻՋԵԱՆ ԴՈՐՈՅՆԵՐ ամենա-
ճիշտ նմանություն մեր ազամանդի և մար-
դարիտի, հէլքաբական լուսաւորու-
թեամբ, հատը 6 ր.

ՍԿԱԿԱՆ ՓԱՐԻՋԵԱՆ, զործնական ձեռ-
նարկայքեր, զօրեղ կելքորական վերջին
ձե լապտերով, հատոր 4 թ.

ՍԿԱԿԱՆ ՓԱՐԻՋԵԱՆ *Ինքնաշարժ* լուցկի-
տախտիկներ. հատոր 95 կող.

Ուղարկում է բոլորը միասին կամ հատ հատ,
պատերի կէս արժէքը նստանայուց չհոտը
ВАРШАВА, Ординацкая 12. В. КЛЕБЕРЬ. 2—12

ՄԱՐԴՍ ԶԻ ՄԵՌԵՆՈՒՄ, ՆԱ ԻՆՔՆ Է
ԻՐԱՆ ՍՊԱՆՈՒՄ

Գոթոր Ֆ. Մ. Բլիմենսոյի հակառակը լոգ-
յոյ շահանդէսի եւ նա զառախօսու ի ի ների
սոյսի):

La tuberculose est contagieuse,
La tuberculose est évitable.
La tuberculose est curable.

Տուրերիկուլօզը վարակիչ է
Տուրերիկուլօզը խոտախիւի է
Տուրերիկուլօզը բուժւի է:

Այդ անցած շաբաթ Թիֆլիսի հասարակութիւնը գտնուեմ էր մի տարօրինակ լարւած դրութեան մէջ, Կեսնփի առաջացրած առօրեայ բոլոր հոգսերը կարծես մի կողմ էին անցել, լոյս էր եկել մի հարց, որ իւր հետաքրքրութիւնով ամենից զերազանցաւորն էր: Դժբաօր Բիւմենտալը եկել էր մեր ժողովուրդի մէջ տարածիլու հաւատ դէպի զիտութիւնը: Այժմս երբ երկար դարերի ընթացքում մարդկութեան մոտաւոր ընդհանուր զարգացումը աճելով՝ ազգերի առաջնադիմութեան ամենագործիք միակ ոյժն է կարգէլ, մարդիկ սեւեռ են քրիստոնէական

վարդապետութեան պատգամներով զեկեղծարեւի ոչ միայն հանդերձեալ կեանքը ապահովացնելու համար, այլ և զխառնարապէս ներկայ կեանքի մասին հոգալու: Եւ սա բոլորովին հակառակ է Մեծ ժարդասիրի պատւէրին «Այլիս լինկերոզ»։ Այսպէս մենք տեսնում ենք որ զխառնութեան առարեախները նմանապէս ընկնում են երկրից երկիր, կենդանի խօսքով ժողովրդի ուշադրութիւնը դարձնելու ղէպի կեանքի այն կողմերը, որտեղից վտանգ է սպառնում, ժարդկութեան բաղձախիւ թըշնամինքի կողմից։ Սրանց պաշտանն է ժարդուս ժարմինը դարձնելու ներդաշնակցութիւն մտցնել առողջ հոգու և առողջ մարմնի մէջ մարդուս բուն կոչումն է։

Ձանազան հիւանդութիւններ, առաջին մարզը ստեղծւելուց յետոյ, միշտ քայքայել են ի՛նչ անհասանելի ի՛նչ ամբողջ հասարակութիւններն ու ազգերն առողջութիւնը։ Հիւանդութիւնները լինու են վարակիչ և ոչ վարակիչ։ Սրանց զանազանութիւնը, և ամեն մինի նշանակութիւնը ակնհերձ է։ Վարակիչ հիւանդութիւնները ահաւոր են նրանով որ մի զոհի փոխարէն շատ զոհեր են պահանջում, և եթէ մի անկ բուն են գտնում ու իրանց գործունէութիւնը վերջանում է այդ վարակած անկը լինելին՝ անկով՝ զրանք, վարակի հիւանդութիւնները, այսպիսով կատարելապէս հասած են լինում իրանց նպատակին։ Սրանից յետոյ աւելորդ ենք համարում բացատրելու ի՛նչ որ պիտի ոխերիմ ի՛նչամի պէտք է հանդիսանան վարակիչ հիւանդութիւնները մարդկութեան համար։ Ծաղիկը, կարմրուկը, զանազան տեսակ տիֆերը, խոլերան, ժանտախտը, սիֆիլիսը, սկարլատինը, տուբերկուլոզը—անա մարդկութեան ահարկու ի՛նչամուտ բանակը գլխաւոր կազմը։ Եթէ ի՛նչամուտ խոր տակելու միտք ունեն, պէտք է նրան լատուտմասերէս, պէտք է նրա բոլոր ոյժերի հետ լինել լաւ ծանօթ, եթէ ոչ ինքդ կընկնես կուր դաշտումը։ Մինչ

անցած դարը վարակիչ հիւ-
ւանդութիւնների ընձամ
դիրքը համարւում էր ան-
մատչելի, որովհետեւ մարդ-
կութեան համարեա բոլոր
խաւերը՝ մնալով ազիտու-
թեան մէջ զրանց վերա-
բերմամբ, զոհ էին պնտւմ
զրանց անվերջ հարւածնե-
րին, և զարմանալի երևոյթ,
ազգերի մեծամասնութիւնը,
կարծես հնազանդւում էր
այդ ազնի զոհաբերութեանը՝
համարելով վարակիչ հիւ-
ւանդութիւնները անհրա-
ժեշտ մի պատժ: Վարակիչ
հիւանդութիւններն էլ օգտ-
ւելով անցած դարերի մար-
դու մոքի խաւարից, առատ
հունձ էին հնձում. խեղճ
անթիւ զոհեր տղիտութեան,
խաւարի ու սրանցից առա-
ջացած զանազան նախա-
պաշարմունքների ու մնա-
պաշտութիւնների: Ամին մի
նոր մատաղ սերունդ մարդ-
կութեան զարգացման և
առաջադիմութեան յարա-
տելութեան կենդանի զրա-
ւակման է: Բայց տես որ վարակիչ
հիւանդութիւնների մեծամասնութիւնը
իւր քայքայիչ գործունէութիւնը
սկսում է միշտ մատաղ կեանքի
շրջանում, նախադասելով զրանցից
վերջնիւ իւր անթիւ զոհերը, և
եթէ այդպիսի երիտասարդ կեանքը
կրելով իրանց օրգանիզմի մէջ վարա-
կիչ թոյնը, մինչև իրանց մահանալը
վեա եւ ժամանակ են գտնում հնա-
զանդելով բնութեան օրէնքներին՝
ապագայ սերունդների սկիզբը պնելու,
այդ իրանց մէջ կրած թոյնը անցնում
է և այդ ապագայ սերունդներին,
զարձնելով և նրանց վարակիչ հիւան-
դութիւնների ապագայ ականայ հպա-
տակներ: Ահա այսպէս են ապահո-
վացնում իրանց յարատեւութիւնը վա-
րակիչ հիւանդութիւնները. հայտ կույ-

Of sor b, b u d l, f i s u l,

առաջին նրանց հաղթած մեծ զինասի-
նշանակութիւնը, ահա սրանում է կա-
յանում նրանց ոյժը մարդկութեան ա-
ռաջ:

Դօքտօր Բլիմէնտալ հանդէս է հանել միւր առաջ տուրերիւովուդի վերաբերեալ իւր հարուստ, բազմակողմանի հաւաքածուն: Մեծ գաստիրարկչական նշանակութիւն ունի այդ հաւաքածուն: Մանուս եւ ցուցահանդէսը և դեռ ֆիլմում եւ տարբերականքի մէջ, ամեն տեղ տեսնում եւ չոր ու ցամաք, քարտէշներ, կարտօգրամներ, գծեր, իւանշաններ, բայց թո՛ղ այդ թղթի կտորները խօսեն և տես թէ որպիսի զարհուրելի պատմութիւններ են պատմում նոքա, ինչ սարսափելի, արիւնալի պատերազմների զաշտերից են գալիս այդ չարագուշակ իւանշանները: Ո՞ր

պէս յայտնի է, աւելի սիրում են խաղալ աւազի, հողի հետ, իսկ թէ այս վերջիններս պարունակէին իրանց մէջ թուփ, խորիւն աչի միկրոֆոնի և մասնաւորապէս տուրերիւղի միկրոֆոններ, զորանով խեղճ անմիջ մասնաւորապէս իրանց կամբէ, շնորհիւ անմարբասէր հիւանդներէ, կը զարգացարուէին ենթարկուելու հիւանդութիւններէն ամենածանրին։

Այս միտքը եւրոպայում տարածւեց երկար տարիներ ընթացքում և այսօր շատ հազիւ կը տեսնէք մինչև անգամ առողջ մարդկանց որ իրանց թոյլ տանք թքելու յատակի վերայ, լինի դա մասնաւոր տուն, կամ ընդհանուր հիմնարկութիւն, թատրոն, եկեղեցի և այլն, կամ թէ փողոցներում կամ այգիներում։ Ամէն տեղ կարելի է գտնել թքամաններ, ջրով կիսալից, որոնց մէջ և միայն թոյլատրուած է թքել, կամ թէ հիւանդները իրանք իրանց զրգանումը ունեն սրտ համար յատկացրած թքամաններ։ Աստուծո՛ր մեր մէջ դեռ մտաւ չէ գտել մաքրած սիրտի մասն այս հիւանդի սկզբունքը։

Մի անգամ տուրերիւղը ստացել էր իւր արժանի հարածը, գիտնական և զիտող բժշկները չէին կարող առաջ չը գնալ իւրեանց հետազոտութիւններէ մէջ։ Առողջապահութիւնը պէտք է գիտնար տեղ բռնէր վարած կիւ հիւանդութիւններէ ոչնչացնելու գործումը և ահա տեսնում ենք որ եւրոպական երկրներ թէ մասնաւոր մարդիկ, թէ զանազան հիմնարկութիւններ միացած ոյժերով սկսում են առողջապահութիւնը լայն ծաւալով տարածել ժողովրդի ամեն խաւերէ մէջ, սկսում են բնակարաններ շինել յարմարացնելով նրանց մէջ արեգակի և լոյսի մուտքը, նրանց մէջ ազատ, մաքուր օդի բաւարար քանակութիւն

ապահովացնելով, աշխատում են աշխատող զանազան խոնաւ կայարանները փոխարինել չորերով, զորանով չեն բաւականանում, կենսական պըլխաւոր մթնոլորտը նմանապէս ստանում են իրանց հսկողութիւնը, մի խօսքով թէ մասնաւոր, թէ ընդհանուր կենսաբան ընկնում է գիտնական կօնաւորի տակ. մի կօնաւոր, որ աշխարհիս երեսին պէտք է համարել ամենաաղնիւր և ամենափրկարար։ Ապացոյց որ ժողովրդեան առողջութեան պահպանելու հոգսերը միակ հաստատ գիտնական ճանապարհն են վարակիչ հիւանդութիւններէ ընդհանրապէս և տուրերիւղի առաջը առնելու, վերջինք Անգլիայի մայրաքաղաքը, միշտ մտայ, միշտ արեւից դուրկ և ամպամած Լօնդօնը։ 50 տարի սրանից առաջ Լօնդօնում տուրերիւղից մահանում էին 26,700 — իսկ այժմ կըր այս վերջին 50 տարւայ ընթացքում Լօնդօնը ոչ մի ջանք, ոչ մի մեծ ծախս չէ խնայել իւր բնակիչներին տալու յարմար բնակարաններ, լաւ միկրոֆոն, կըր չքաւոր զանազանքն էլ միշտ գտնում է ժողովրդական առողջապահութեան ընդհանուր հրեկողութեան ներքոյ, այժմ տուրերիւղից մահանում են միայն 13,300 — Հաշւած է, որ 50 տարւայ ընթացքում այսպիսով տուրերիւղի ճանկերից միայն Լօնդօնը կարողացել է խել մօտ մի միլիոն մարդ, և սրա համար Լօնդօնը ծախսել է երեք միլիարդ ֆրանկ։ Մերայից էլ լաւ համոզիչ ապացոյց թէ տուրերիւղը խոտափելի է։ Բայց անդիպցին սորանով չէ բաւականանում, նա ստում է. եթէ 26000 կարելի է հասցնել 13000, ուրեմն և այս 13000-ն էլ կարելի է բոլորովին ոչնչացնել։

Փխնական բժշկները միշտ նկատել

էին, որ տուրերիւղը բուն է գնում աւելի այն տեղերում, ուր մարդիկ խիտ են լինում ժողոված, ուր ազատ օդի պակասութիւնը աչքի է ընկնում, ինչպէս քաղաքներում, գիւղերի համեմատութեամբ։ Նմանապէս էլ այն քաղաքներում, ուր գործարաններ կան, մեծ թւով աւելի շատ է տուրերիւղը գիտարածութիւնը, քան թէ ոչ-գործարանական քաղաքներում։ Այս նկատողութիւնը առաջ էր բերել մարդեր և ազատ օդի նշանակութիւնը տուրերիւղի լուծելու հարցում։

Այս միտքն է, որ վարել է տալիս հիմնելու բուժարաններ, սանատորիաներ — գիւղերում, սարերում, անտառներում, մի խօսքով այնպիսի տեղերում, ուր օդը երբեք ապականած չէ եղել։

Գերմանիան առաջինը եղաւ, որ սկսեց հիմնել այդպիսի բուժարաններ, առողջանոցներ։ Եւ ոչ միայն ունեւոր բանուր զանազանքի համար, այսպէս անհատաւոր ժողովրդական առողջանոցներ — որոնք հիմնում են Գերմանիայում բանուրների կոպէկներով հիմնած կիսնքը ապահովացնող ընկերութիւնները։ Առողջանոցները տուրերիւղից այնպէս են ոչնչացնում որ առաջւայ հիւանդը մի 3—5 ամից թողնում է այդ օրհնած հիմնարկութիւնները բոլորովին կազդուրած ոյժերով, ընդունակ լինելով նորից շաբուակելու իւր արհեստը և այսպիսով բնտանիքը չէ վրկում ընդ միշտ իւր աշխատող պահապանից, և չէ մասնաւոր մուրաքիւնութեան սարսափելի շարժարաններին։

Այստեղ տեղը չէ աւելի երկարացնելու խօսքը։ Մարդու օդ, անունը ամեն տեղ կայ, մարդ միայն պէտք է սովորէ օգտուել այն ամեն բարիքից, որ բնութիւնը մեզ տալիս է, ունեւոր

ները իրանք են կարողանում օգտուել բնութեան ոյժերից, իսկ չունեւորներն պէտք է որ հասարակութիւնը ինքը միացած ոյժերով մատակարարէ այն բոլորը, ինչ որ պահանջում է առողջապահութիւնը։ Յիշե՛ք խաւարը, թող լոյսը թափանցէ ամեն մի մութ անկիւն, թէ մտքի թէ բնակարանի, և կը տեսնեք որ անցած դարերի սովորութեան ամպերի փոխարէն կը տարածուի արեւը, որի ջերմ ճառագայթները տակ կը ածէ մարդկութիւնը առողջ մարմնով, առողջ հոգով և մքաքով և կը ընթանայ ուրախ և զւարթ գէպի զարգացում։ «Աստի» և «Աստի» է ամման Սոկրատեսը։ Թող գիտութեան ուսումնասիրելը տարածուի որպէսզի մարդս կարողանայ ուսումնասիրել իրան շրջապատող բնութիւնը, այդ ժամանակը միայն վաղակիչ հիւանդութիւնները ընդհանրապէս ահաւոր չեն լինի մարդկութեան համար, այն ժամանակ երկարատե կենսաբան միայն կը ստանայ իւր վախճանը որ կը լինի իսկական վախճան, և ոչ թէ մահը, որ մինչև օրս մեզ համար միշտ լինում է տարածում, տանելով մեզանից ամենալաւ հատկութեան այնքան զոհեր իրեւարժանի տուրը մեր տգիտութեան համար։ Մինչև օրս Սենեկա փիլիսոփան իրաւունք ունէ տեսնու «Մարդս չէ մեռնում, նա իմն է իրան սպանում»։ Թող օրհնեալ լինի զօրութիւնը իրաւունքը մեզ մօտ, թող նրա ազդու, համոզուցիչ խօսքը զարկ տայ մեր հասարակութեան բոլոր զանազանքին միացած ոյժերով գործելու ժողովրդական առողջապահութեան հոգատար ասպարիզում։

Գործերը անկեղծ հաւատ ունենալով գիտութեան վերայ և մեր ցանկացած արդիւնքը իրան սպասեցնել չէ տայ։

Բժիշկ Արսեն Արսենյան.

Անանիա (ծնողական)։— Հարցրու մեր պատուից, տէր։ Կարելի է քեզ խոստովանէ։ Իսկ ինձ հաւատացնում էր, որ իմն է։

Օրաւ-բեգ։— Քո անունն ինչպէս է, այց աղայ։

Երեկին։— Երեկէն է, տէր։

Օրաւ-բեգ։— Քանի տարեկան ես։

Երեկին։— Քսաներկու, մեծաշուք տէր։

Օրաւ-բեգ (Անանիային)։— Դու քրիստոնեայ ես, ծերունի։

Անանիա։— Քո հօր ժամանակ են ինձ մկրտել, մեծաշուք տէր։

Օրաւ-բեգ։— Ես լաւ եմ ճանաչում ձեզ, Անանիա։ Նուրբ յայտնե՛ք քահանաներէ կը պահում ծածուկ, օթեան կը տալիս ճշմարիտ հաւատի թշնամիներին։ Տղերքդ էլ քրիստոնեայ ես։

Դարօ Երեկին։— Քրիստոնեայ եմք, մեծաշուք տէր։

Օրաւ-բեգ։— Դէ հիմա իմացած եղէք, որ ինչ հաւատի որ տէրն է, նոյն հաւատին էլ պէտք է ծառաները լինեն։ Քո ծեր հօգուս, միևնոյն է, ոչնչանով չի կարելի օգնել, և ինչի՞ պիտի մեծ մարգարէն զրախար քեզ պիտի անպիտաններով լցնէ։ Իսկ դուք, զոչապներ, հէնց վաղը իսլամը կընդունէք։

Երեկին։— Ո՛չ, մեծաշուք տէր։

Դարօ։— Անկարելի է, տէր։ Մայրս մեզ երգեցել է, որ մեր հաւատը չորանանք։ Անկարելի է։

Օրաւ-բեգ (յօրտես կիսելով)։— Մի հարկը մքաքրակի հարաւաններից յետոյ՝ կրտսնես, որ կարելի է։ Երեկին և Դարօ (միմեան)։— Քո կամքն է, տէր, բայց մենք չենք կարող։

Անանիա (սրկանքով)։— Ձերեղ կարեցէք, անպիտաններ։ Ի՞նչպէս էք համարձակում իշխանի կամքին հակառակ գնալ։ Նա մեզանից լաւ գիտէ, որ հաւատն է լաւ, որը վատ է։ Եթէ նա ինքը թողնէ է իւր հօր և պապի, նախահայրերի և հայրենի երկրի հաւատը, նշանակում է նրա խիղճը կըպէս

է ցանկացել (կրծքին խփելով)։ Խիղճ! Դուք հաւատն ունեւորէք, յիմարներ, ի՞նչ բան է խիղճը։ Ես ինքս էլ, մեծաշուք տէր, հէնց էս բոլորիս կրօնական հաւատը... Ի՞նչ օգուտ կայ նրանից։ Վնասից բայց՝ ուրիշ ոչինչ։ Հիմա երկու անգամ աւելի են կեղեքում, հիմա շան նման ծեծում են, հիմա չեն պատում... Լսում էք, յիմարներ։ Բայց միայն մի բան։ Ի՞նչպէս կը պատահեմ քո հանդուցեալ հօրը էն աշխարհում։ Չէ՞ որ նա աչքիս մէջը կը թքէ և կասէ. «Իմին, Ես, երբ ինձ հետ միասին կուտէմ էինք նրանց գէմ, թէ չէ նրա մէջն էլ կը թքնէին։ Ահա թէ նա ինչ կասէ։ Ամօթ չէ՞ քեզ, կ'ասէ, զղբաւորներ հետ զրախարում լինել, երբ ես տանջւում եմ դժոխքում։ Իսկ եթէ ինձ կըպիտի բան առ իմ ծերունի տէրը, ինձ համար զրախան էլ պէտք չէ։ Իմ ի՞նչին է պէտք զրախար, երբ քո հանդուցեալ հայրը...»

Օրաւ-բեգ (սոսկի և քաղցր ձայնով կարմրած)։— Ինչ ես կ'եմ իմ հօր օձիբից, քոն է։

Անանիա։— Ամբողջ կիսնքս կապում էի նրա հետ։ Ես ի՞նչպէս չը կապէի։ Այն ժամանակ մեզ վրայ ուրիշ ուղղահաւատներ էին հասած։ Ախալ-ցխալու կողմերից։ Նրանք էլ Ալլահ և Մահմէդ ունեւորէին, երբի նրանցը ջոկ է, պարսիկներինը՝ ջոկ։ Հիմա, քո հայրը մի կողմը թողնի ամեն բան — այգիները, տունը, անասնոցները և հաւաքեց մեզ ու հայրէ անասնոցները... այց, այնտեղ, տեսնում ես, այնտեղ կապալին են տալիս լուսնեւում... և հէնց որ իմանում էր, թէ թուրքերը որ և է գիւղ են կողոպտել, իսկոյն յարձակում էր նրանց վրայ, ի՞նչպէս բազէն վրայ է տալիս աղաւանների երամին, գերիներին խլում էր, թուրքերին կոտորում, կողոպտում գոյքը յետ խլում և տալիս կողոպտածներին։

Օրաւ-բեգ։— Ի՞նչպէս է, որ քեզ չեմ մտաբերում։

Անանիա։— Դու ծրարից պիտի յիշես, տէր։

Դու շատ հոգսեր ունես։ Ասենք ես էլ ծերացել եմ։ Ես քեզ մօտ էի, երբ Սուլէյմանը մեզ ջարդեց թիֆլիսի մօտ։

Օրաւ-բեգ (աշխատելով մտաբերել)։ Սպասիւր... սպասիւր... կարծես թէ քո գէմը ինձ ծանօթ է... Հապա գու. որտեղ էիր յետոյ, երբ ես...

Անանիա (քնդհատելով արագ)։— Երբ դու գիւղ պաշտպան էիր կանգնած մեզ համար և կուտէմ էիր անիծ... մեր ներկայ տէրերի դէմ։ Բայց չէ՞ որ դա երկար չը տեւեց։ Մի երկու տարի... Պառկած էի վիրաւոր, տէր, ոտքս չէր առողջանում։ Գործ էլ կար։ Կարեւոր գործ։ Բայց երբ դու գնացիր Իմեքի, իսկ քո հանդուցեալ կինը փախեց քո ամբողջում, քաբշ գալով մի կիւղ եկայ նրա մօտ... և իմ աչքերի առաջ մեր մեծ թաղաւոր Սուլէյմանը կոտորէր արաւ նրան, բերդը վերցնելուց յետոյ։ Ես՝ տեսնելով, որ չեմ կարող օգնել... Գլուխս աղաւթից շեւեւեւում, որ չեմ կարող օգնել... մեր տէրերից և հետաքայլ... Իմ գործին կենալու։

Օրաւ-բեգ։— Բաւական է։ Շատախօս ես գու, ծերունի։

Անանիա։— Կիսնքս անցել է, տէր, բայց մահը գիւղ չի տանում։ Ոչինչ չեմ կարողանում անել, այդ պատճառով էլ զատարկ տեղը խօսում եմ։ Իսկ դուք, անպիտաններ, լսեցէք իշխանին։ Նա երկու հաւատ է փոխել, նա ձեզանից լաւ գիտէ, թէ որն է լաւ։

Օրաւ-բեգ։— Լսի՛ր։ Վաղը կը տեսնէք։ Ես ծառայութեան եմ ընդունում ձեզ։ Բայց պէտք է քաջ կուէք։

Դարօ։— Ես կուի մէջ զոչաղ եմ, տէր։ Եթէ հայրս չը հրամայէր, դու չէիր տեսնիլ մեր ձիերին, թէկուզ էլի քսան չափաւ ուղարկէիր։ (Հայրը նայում է նրա երեսին։ Կա խօսելու եղանակը փոխում է)։ Ես չը գիտէի, մեծաշուք տէր, որ նրանք քո մարդիկ են։ Կարծում էի, թէ էլի թիֆլիսից եկած պարսիկներ են։ Բայց ես ու կըրայրս քեզ կը ծառայենք քաջու։

Ժիւլ Կլաւտսիի նամակը
Լ. ՏՈՒՍՏՅՈՒՆ

(Շար. եւ վերջ. «ՏԱՐԱԶ» № 10-ից)

Ռուս-ճապոնական այս պատերազմի ժամանակ, — պատերազմ որ կարող է կրակ ձգել ամբողջ աշխարհում, ինձ հետաքրքրում է այն, թէ ի՞նչ է մտածում և և ճշմարտի գլխի նման մի գլուխ. ինչ-պիսի զգացումներ են յուզում նրա հոգին ու սիրտը:

Դուք, թանգազին և երևելի վարպետ, պատկանում էք մարդկային մարքին իշխողների կարգին: Այն օրանից, երբ անցնել դարը վերջանալով, տարաւ իր հետ հանձարների ցեղի ամենայնորինը, դուք, միակ կենդանի մնացող հակահէք: Ամբողջ կարտած անտառից ողջ է մնացել միայն մի կաղնի՝ իբր վկայ կարծես: Մինչև իսկ նրանք, որ դէմ են ձեր մտքերին, խոտովանում են ձեր անկեղծութիւնը: Դեռ չեմ խօսում ձեր հանձարի մասին: Հետեալաբար, բնական է որ մենք ձեզ զիմենք հարցնեմք. — հարց ասանք, թէ ի՞նչ է մտածում արդեօք մտքերի վրայ իշխողը այն գէպերի մասին, որոնք դժբաղդաբար աւելի զօրեղ են քան մարդկանց ծրագրերը:

Ձեր յօդածներից մէկում մի ժամանակ գուր նախատում էիք ինձ, թէ ես բաւականաչափ չեմ ասում պատերազմը: Ես ասում եմ նրան իմ ատելութիւն ամբողջ ոյժով, սակայն ես ասել եմ — և ահա պատմութիւնը խօսում է իմ փոխարէն — ասել եմ որ կան ժամեր և գէպեր, երբ խելամոռութիւն, փիլիսոփայութիւնը, մեղմութիւնը, գութը և արդարամտութիւնը — այդ բոլորը, ցրում են վերահաս փոթորիկից: Ես ասել եմ որ պատերազմը որպէս եղեանագործութիւն, մենամարտի նման՝ անմտութիւն է: Պատերազմ ասելի է. ասելի է նոյնպէս մենամարտը, սակայն մինչև այն ժա-

մանակ՝ երբ դեռ ու է լիւր չէ վերաւորել ձեր մօրը և կամ թշնամին չէ արշաւում գէպի ձեր հայրենիքը:

Իսկ այդպիսի գէպերում ինչպէս վարել ուրեմն: Ահա այս է որ ես հարցնում եմ ճասնօ — Պօլիանիի մենակեացից:

... Եւ ես կուզէի լսել թէ ի՞նչ է ասում իր մօտիկ մարդկանց «Արեւելեան սօցիալիզմ», «Եւրոպայի և Կասեմալի» հեղինակը: Ես ուսե է, նրա ուստական, այլ և համակայ պատերազմիկի սիրտը անշուշտ տրոփում է՝ մտածելով որ այժմ իր հայրենակիցները կուտան են ու. Անդրէասի լուաշի տակ. սակայն ծերունու փափակ սիրտը անշուշտ միւս կողմից՝ կուտում է վերաւորների և մենակների վրայ՝ միմիկարելու և լալու նրանց վրայ:

Թանգազին վարպետ, մի քանի օր ատաջ ակազգեմիայում ես պատիւ ունեցայ խօսակցելու մեր յայտնի ճառախօսներից բարձրաստիճան մի կրօնաւորի հետ: Խօսելով պատերազմական նորագոյն լուրերի մասին, նա տխուր կերպով լսեց այն յայտնութիւնը թէ «կուտասր անցում եւ — մի բանի մեռելակերպով եւ մի բանի վիթաւորներ»: Յետոյ՝ ասաց.

— Մի քանի մեռելակերպ... Բայց ուսե և ճապոնացի մայրերի համար որքան ծանր են այդ «անցում» կորուստները:

Հաւաստի եմ, վարպետ, որ նոյն բանն է անցնում նաեւ ձեր մօրում և նոյն տանջանքն էք զգում նաեւ դուք, երբ Չանիայից եկած հեռագիրը յայտնում է ձեզ, թէ մի քանի նաւաստիներ խեղոււցին, կամ մի քանի պահակներ սպանուցին և կամ մի քանի նաւակներ խոտորակուցին մէջը եղած անձերով:

... Եւ որպիսի խոր ճշնամն պիտի համակի ձեզ... Արժէ կրակել լաւագոյն մարդկութեան և միմեանց ժողովող եղբայրութեան մասին. արժէ քարոզել ուժեղ-ներին ներողամտութիւն, թոյլերին՝ համ-

բերութիւն. արժէ զալ աշխարհ սպիտակամօրուս մարդարէի նման և աւետել սէր, համբարատարութիւն և ներողամտութիւն: Ամբողջ աշխարհը քմծիծաղ է աւելի այդպէս երազողին յսելիս. ամբողջ աշխարհի համար, այժմ գինարաններն աւելի թանկագին են քան մատենադարանները...

Ահա թէ ինչն է որ ես ուզում իմանալ ձեզից, և իմ բարեկեցիկ հետ ձեր ազգին, իմ ցանկութիւնների՝ որ չուտով վերջանայ կոլը, ուղարկում եմ ձեզ իմ հիացման և յարգանքի խորին արտայայտութիւնը ձեզ, սիրելի վարպետ:

Տեսնում էք արդէն. պատերազմը մի անբուժելի ախտ է զարձել, որ մտել է մարդկանց արեան մէջ ու մենք դեռ շատ հեռու ենք երազած աշխարհներից, որ կուղենայիք դուք տեսնել մեզ բոլորիս: Էլ զօրագոյն չքանում է. — գերեզմաններ են երևան գալիս:

Մի ուրիշ մեծ վարպետ և մեծ միմիկարիչ ասել է «Երկրային դրախտ ոչ թէ մեղից ատաղ է եղել, այլ սպաւում եմ դեռ նրան»: Թող այդպէս լինի. բայց, աւանդ, որքան հեռու է դեռ նա... Օղբերայթի է կարծես նմանում...

Եւ այնուամենայնիւ, յարգելի վարպետ, դուք ապագայ մարդկութեան աւելի շատ հրճանքներ, աւելով նրանց շատ իլլիզիոններ...

Ժիւլ Կլաւտսի

Մեր քոյրակիցները

ՊԵՏԵՐԳՐՈՒԴ, 3 մարտի

Ստացել եմ թէ ձեր հեռագրերն են թէ նամակները: Պահանջ պատէք էք տալիս, որի կատարելը, համաւեա, անկարելիութեան չափ գժաւար է: Իւրաքանչիւր շաբաթ 150 տողից կանոնաւոր թղթակցել, որի մէջ ոչ մի դա-

տողութիւն, ակնարկ, տեղեկացիա չը լինի, այլ սոսկ փաստեր, այդ իմ ոյժերից վեր է: Ո՞րտեղից գտնեմ այդ սոսկ փաստերը, ի՞նչ ազդեւորներից քաղեմ: Եթէ պաշտօնական, — չէ՞ որ այդ պաշտօնականները օրը չորս անգամ ձեզ հեռագիրը բերում է: Տեղական լրագրներից ի հարկէ քաղածք այդտեղ ինքներդ աւելի կարող էք անել: Կամ գուցէ կը կամենայիք ուղեւորւեմ գէպի Մանչուրիա: Սակայն անցան նախկին տարիները. ուստանձկական պատերազմի մօտակայ վայրերը չը համարէք Հեռուոր Արեւելքը:

Պատերազմը դեռ իսկապէս սկսած չէ: Մանչուրիայի բանակի սպարապետ Կուրապատկիւնի ճառը, թէ յոյս ունիմ մինչև յուլիս պատերազմը վերջացած, ճապոնիայի կղզիներումն էլ արեւաւմե, զբօսանք կատարած պրծած, Տոկիոյ մեկն քելադելիայ լինեմ հաւատարմութեամբ, բառեր չեն, այլ իմաստներ, որ ցոյց են տալիս ուսե շտիկի սուր լինելու աստիճանը: Առայժմ խրոխտում է մեր թշնամին. մի ճակատամարտ է պէտք:

Ձեմ հաղորդում և ոչ մի նորութիւն, որովհետեւ, որքան էլ նրանք թարմ լինեն, մինչև ձեզ հասնելը կը հաճան, կը հերքեն և նրանց փոխարէն նորերը լոյս աշխարհ եկած, տարածւած կը լինեն: Մեր ազգային, գրականութեան վերաբերեալ ոչ թէ տպելի թղթակցութիւններ, այլ անձնական նամակներ, ի հարկէ շարունակ կը տաւար:

Ձմայւում եմ ճարագով և հաւատում, որ թէ այդպէս շարունակէք, ոչ թէ 3000, այլ 5000 բաժանորդն էլ քիչ է:

Գրիլ

Թեամբ և հաւատարմութեամբ, մեր կրօնքով կը պաշտպանենք թշնամիներից, մեծ գործար: Այդպէս է մեր հայրը հրամայել: (Գրու է տալիս):

Օրաւ-բեգ (գնդաւոր է Երիտասարդներ): Ես էլ կը սիրեմ ձեզ, որդիք:

Երեկի: — Միայն թէ, տէր... (շփոթում և լուռ է):

Օրաւ-բեգ (նրա ծայր լսելով՝ ցնցում է, ինքն իրան): — Թէյմուրազ թագաւորն է կենդանացած... (Բարձր): Ի՞նչ է, էրէկի:

Երեկի (քնքոյշ և ճշմուն ժամ): — Մեզ մի ուղարկիր մերայիններին կողոպտելու: Մենք քեզ ենք ուզում պահպանել:

Անանիա (Երէկիին): — Լուր, անպիտան տղայ: Տես, մեծաշուք տէր, դու սրանց բան հասկացրո՞ւ, ես էլ ոյժ չունիմ: Հարկւր անգամ ասել եմ սրանց — այ, յիմարներ, մեր մեծ Օթար-բէգից սովորեցէք, թէ ի՞նչպէս պէտք է հիմա ապրել աշխարհումս: Նա մեր տէրերի, Սուլէյման թագաւորի և շահի համար իր հարազատ հօբեղբայր Նիկողոսին պաշարեց և սպանեց կուր ժամանակ, երկու հօբեղբորդիներին բանտում է պահում, աներոջը քշել է Իմերեթ...

Օրաւ-բեգ (շփոթւած և բարկացած): — Դէ, բաւական է, բաւական:

Անանիա (արունակելով): — Ի՞նչ են, ասում եմ նրանց, հօբեղբայրը, աները, եղբայրը... Ամբողջ Բարթալիում երկխաները ձէները կտրում են, երբ մայրը Օթար-բէգի անունը տալիս է: Այ, այդպէս պէտք է լինի զինուոր: Նրա անունից սրտապատառ են լինում: Դրա համար էլ, ասում եմ նրանց, շահն էլ, Սուլէյմանն էլ սիրում են նրան, և իշխանաւոր են նշանակել մեզ վրայ: Իսկ ուր են միւս իշխանները: Բոլորը անհետացել են, փախստական ապրում են անտառներում՝ գազանների նման կամ ստրուկ են... Եւ այդ ամենը այն պատճառով, որ խեղ չուին, որ իր ժամանակին Լաւրիան-ուլ-Ալլահ ասեն և սկսեն ծեծել, ում որ թագաւորը հրամայէ: Սրանց

խեղ սովորեցրո՞ւ, մեծաշուք տէր: Մենք բոլորս քո ստրուկներն ենք:

Օրաւ-բեգ (լուռ է՝ կարծես կարկառի աէս թափող տպակների տակ և յանկարծ սկսում է բղթել): — Դու ինձ, քանիտե աղէկ, չես կարող խարել քո հէքիաթներով և շարքորթութիւններով: Զիբըդ գուրս հանիր: Եթէ նրանցից թէկուզ մէկը վատ լինի, ես քո ծակծեւած կաշուից նրանց համար թաւիղ կը շինեմ: (Նկատ է մտնում տուն):

VI.

Անանիա (արտաբանաբար, կիսամայն): — Լաւ նայեցէք ամեն կողմ, տղերք! Իմացէք բոլոր անցքերը: Կարելի է մեզ պէտք գտնուի Դանթօ, անցիր այս կողմը, մի ուշանայ, նա կարող է նկատուի: Էրէկի, մի պտոյտ արա՛ տան շուրջը: (Գնում է):

VII.

Երեկի: — Դանթօ, սիրտս բարախում է, կարծես ինչ որ բան պիտի պատահէ:

Դանթօ (աննոյ կերպով): — Ահա իմ բաղնիկը և ահա իմ սուրը: Մի վախի՛ր, եղբայր! Մեզ երկուսիս չեն կարող յաղթել:

Երեկի: — Ես չեմ վախենում, բայց անցնալ գիշեր ես մի երազ եմ տեսել — ծանր երազ: Երազումս տեսայ, որ Սուրբ Դէսոյը իր նիզակով ծակեց իմ կուրծքը:

Դանթօ (քնդհատելով նրան): — Ի՞նչ գործ ունի քեզ հետ Սուրբ Դէսոյը: Ծուռով մի պտոյտ արա՛ տան շուրջը, քանի որ ոչ ոք չի երեսում: Իսկ երազներդ պառաւ կանանց պատմիր: Ես չեմ կարող բացատրել: Գնա:

Երեկի: — Ծուռով դու էլ արի: (Գնում է Անանիայի լստելից: Գաթօն գէպի աջ է գնում, նրան դէմ ատ դէմ դուրս է գալիս Գայեանէն):

VIII.

Դայեանէ (յանկարծ կանգնում և նայում է Գաթօնին): — Ո՞վ ես դու:

Դանթօ (շարժ, հիացած՝ կրրտ և ազնուաբար նայում է նրա վրայ և լուռ է համր հրշմանքով):

Դայեանէ (Գաթօն նրան շատ դուր է եկել): — Դու համր ես:

Դանթօ: — Ես Օթար-բէգի զինուորն եմ: Իսկ դու ո՞վ ես, այ աղջիկ:

Դայեանէ: — Ես նրա աղջիկն եմ: Անունդ ի՞նչ է:

Դանթօ: — Դանթօ: Իսկ բժնը:

Դայեանէ: — Դայեանէ: (Լուռութեամբ նայում են միմեանց): Ինչի՞ դու այստեղ ես: Հօրս զինուորները Գօրի են:

Դանթօ: — Գո հօր հրամանով ես ձեր եմ բերել Շահի համար:

Դայեանէ (ցնցելով): — Շահի համար: Ո՞վ է Շահը:

Դանթօ: — Չը գիտեմ:

Դայեանէ: — Ոչ ոք չը գիտէ նրա մասին: Նա թագաւոր է:

Դանթօ (նայում է նրան): — Չը գիտեմ:

Դայեանէ: — Իսկ դու գիտես, հրատեղ է Իրանը:

Դանթօ: — Ո՛չ: Գիտեմ միայն, որ այնտեղից պարսիկները եկել, նաւան են մեր երկիրը և որ քո հայրը հիմա ծառայում է Սուլէյման թագաւորին: Մենք բոլորս նոյնպէս:

Դայեանէ: — Սուլէյման թագաւորը նոյնպէս պարսիկ է: Իրանցի է:

Դանթօ: — Երեկ Իրանցի է: Այնտեղ պիտի ուղարկեն ոսկի, արծաթ, ձիեր և աղջիկներ: Մեզանից խլում և ուղարկում են այնտեղ:

Դայեանէ: — Ո՞վ է խլում:

Դանթօ: — Դո հայրը:

Դայեանէ: — Սուրբ Դէ... (Յանկարծ կանգ է առնում տիրած մի անորոշ մտքից: Գաթօն նայում է նրան: Լուռ-

ԵՐԵՎԱՆ, 4 մարտի

Անցեալ շաբաթ «Միջինին» էր. այսօր Մեծ պատի ուղիղ մէջ տեղը, կէսը. Այդ սովորութիւնը որքան զիջելու առանձին իմն շուքով է ընդունում և կատարում, սակայն քաղաքներում այդ բանը չը կայ: Այստեղ առհասարակ Մեծ պատը համարում է գարնան և Ձատիկի նախաբանը և ամենքը մանաւանդ աղջկերբը, սրտատրոփ սպասում են ծաղկազարդին և Ձատիկին:

Այսուհետև իւրաքանչիւր օր, որ մտնեցնում է ծաղկազարդին, նոյնքան էլ ներառւում են հանգստութիւն է պատճառում քաղաքը «աղջկան»: Ես միայն այս երեկոյին եմ ասում, որովհետև դա, այդ «սուր մնացած աղջիկը» ահագին դեր է խաղում քաղաքի ընտանիքների ընդհանուր «նոստ ու ցաւի» մէջ: Թող լրագրողների գաղափարական թղթակիցները գրեն, որ նրանք մօզա-յատէր են, նախիր ու դատարկ, իրապաշտ և շորասէր. որ նրանք քանդում են իրանց հօր նիւթական գրութիւնը, նորաձև գլխարկների, եսպոնական ծածկովիների, հագարեանի վզնոցների, «Խիսան-Ղաւա» շրջագրի ստանդարտի ու ներքնագրի ստանդարտի, գեղանկար կոշիկների և ուրիշ գարգալ բաների վրայ ահագին փողեր են ծախում: Սակայն այդ բոլորը որքան ըստ երեւոյթի աւելորդ, այնքան էլ կարեւոր են և անհրաժեշտ: Մեղադրել աղջիկներին և ծնողներին, դա կը նշանակի բողոքովին չը հասկանալ ժամանակի ոգին և մի մեծ սխալ գործել: Ահա թէ ինչու:

Բնութեան մէջ կայ մի օրէնք, որի հաստատութիւնը տեղի Դարեւին: Դա սեռական ընտրողութեան օրէնքն է: Այդ օրէնքին ենթարկւում են ոչ միայն կենդանիները, թռչունները, այլ նոյն

խակ բոյները, ծաղիկները: Նայեցէ՛ք նորաբայ խնձորենուն. նա ամբողջապէս գեղեցիկ ծաղիկներով է ծածկւած, ոչ մի տերև, ոչ մի կոկոն չունի: Ներկայ բույսում այդ գեղեցիկ ծաղիկները հանդիսանում են ծառի էութեան ամենամեծ ուժը, որովհետև գրաւելով մեղուներին՝ նրանք աշխատում են բնականորէն փոշի սրսիկ «սուկէցներին», առանց որի բնականորէն թիւն չի լինիլ, ուրեմն փուշ կը մնան շատ կոկոններ:

Կենդանիների և թռչունների մէջ այդ օրէնքը աւելի որոշ է նկատւում, միայն այն դասազանութեամբ, որ ընտրողական օրէնքին ենթարկւում են ոչ թէ էգերը, այլ որձերը: Այն որձն է յաղթում, ուրեմն և սերունդ թողնում, որն ուր աւելի գրաւ է և գերեզման իր ներքին և արտաքին շնորհներով: Դարերի ընթացքում այդ օրէնքը գործելով՝ այսօր կենդանիների և թռչունների որձերին դարձրել է սիրուն և շատ գեղեցիկ ու կայտառ:

Հետևապէս ուր համոզւած է այս տէօրեայի ճշմարտութեան մէջ, նա չի կարող հերքել, որ քաղաքներում մաքուր և հոգի ձեռքով հաշուելով անհրաժեշտ է, մանաւանդ իսկական սեռին, թէ և դա համար յաճախ նիւթական ահագին ներդրումներ պատճառեն ծնողներին:

Գ. Լ.

ԱՅՈՒՅԱՅԱՅ. 8 մարտի:

Մեր քաղաքային իրաւասունների պատճառով քաղաքային անցեալ սեպտեմբերին լրանալով, մեզանում, մոտ օրեր լինելու են մեր ընտրութիւններ 1903—1907 թ. բաւականի համար: Արդեւ ցուցակագրւած են բոլոր այն անհատները, որոնք իրաւունք ունեն մասնակցելու մեր ընտրութիւններին և ինչպէս երևում է, բաւ. վարչական յայտարարութիւնը, այս ամսույ 18-ին պատկառ են այդ ընտրութիւններ:

Թիւն): Դու ինքդ ճշտեցա՞ր ես:
Դարօ:—Անանուրից:
Դալեան:—Ո՞րտեղ է Անանուրը:
Դարօ:—Այնտեղ, լեռներում:
Դալեան:—Դու որսորդ ես:
Դարօ:—Ես տանում եմ յովազ եմ սպանել:
Դալեան: (սովորաբար ծանր):—Ահա՛. Դու ինձ սովորեցրո՛ւ, ինչպէս պէտք է նրանց զէմ կուել:
Դարօ:—Դու աղջիկ ես: Դու չես կարող յովազին յաղթել:
Դալեան:—Նա շատ է ուժեղ:
Դարօ:—Նա հորթին վերցրած տանում է: Ինչպէս վառւում են քո աչքերը: Եթէ դու ինձ հրամայես, ես միանգամայն երկու յովազի զէմ կը գնամ: Ես քո հօրը կը ծառայեմ մինչև իմ արեան վերջին կաթիլը մի քո հայեացքի համար:
Դալեան: (տխրապէս):—Ես շուտով պիտի գնամ: Հայրս տանում է ինձ թագուհու մօտ: Յետոյ... (Լռում է):
Դարօ (զուսուրկելով, հեւալով):—Պիտի գնամ:
Դալեան:—Իրան (տխրապէս): Հայրս ուզում է, որ ես Իրանի թագուհի լինեմ: Բայց այդ բանի համար պէտք է որսկանութիւնը թողնել, երեսու ծածկել և Շահի կիւրը դառնալ:
Դարօ (բարձրաձայն զօրանալով, իր գլուխը ձեռքի մէջ է առնում):—Քեզ է՛ր. Քեզ է՛ր նոյնպէս: Դէպի Իրան: Թագուհի լինել: Երեսու ծածկել: Եւ քո հայրը: Քո հայրը! Ինքը! Իր կամբով: Ես իմ երգեհոյ ինչ-նամու աղջկան էլ այդպիսի թագուհի չէի չինիլ:
Դալեան:—Ի՞նչ ասացիր:
Դարօ:—Դալեանէ՛, Դալեանէ՛: Այնտեղ տանում են ստրկուհի լինելու և ոչ թէ թագուհի: Բըռնի կերպով խուլ են աղջկանը մօրից, կնոջը՝ մօրից, հարսնացւին՝ փեսայից: Քեզ խաբում են, Դալեանէ՛! Քեզ ծախում են, ինչպէս ծախեցին Վերապանը, ինչպէս ծախեցին Քրիստոսին:

Դալեան (սարսափով):—Ո՞վ, ո՞վ:
Դարօ:—Առաջինը—քո հայրը:
Դալեան (սարսափով, զուսուրկելով, բարկացած):—Վրաստանը, Քրիստոսին... իմ հայրը... վաճառել է... իմ հայրը:
Դարօ:—Այո, քո հայրը! Դրա մասին խօսում է ամբողջ ժողովուրդը: Հարցրո՛ւ թափառական Սարալայից, նա լինում է ամեն տեղ: Քո հայրը մահւան պատիժներով սարսափ է քցել ժողովրդի վրայ: Բաւական է, որ նա մի խօսք ասէ մեզ—մենք պարսպի նման կը կանգնենք նրա շուրջը: Երիտասարդ եւ ուժեղ տղամարդիկ զեն շատ կան մեր մէջ: Դու ամենքիս չես ծախել՝ ստորակ լինելու համար, ինչպէս քո հայրը ուզում է ծախել քեզ, գեղանի՛ աղջիկ! Երկուսիս հրկշտակ! Իմ աչքի լոյս!
Դալեան (մոլոր հայեացքով):—Սպասի՛ր. Ի՞նչ ես ասում եմ... ես...
Դարօ (աւելի և աւելի բուռն ու կրքոտ):—Ինչպէս կայծը բռնկեցնում է վառողը, էնպէս էլ դու բռնկեցիր իմ հոգին: Եթէ ես դանդաղում էի—այլապէս չեմ դանդաղել: Քո մէջ է մի անհրաժեշտ ուժ, որ ուզում էի պաշտպանել և փրկել—թէ՛ Աստուծո՛ւ և թէ՛ աղատութիւն: Ինձ համար սարսափելի չեն քո հօր և նրա անիծելի հրամանատարը: Ես գիտեմ կը կորցնեմ պատիւի, բոլոր զօրաւորները: Ես գիտեմ կը կորցնեմ քեզ քո պահապանների ձեռքից... և, եթէ քեզ տանեն, ես, յովազի նման, ծածկել կը գամ քո բարձունքի յետեւից... Ես շատ ընկերներ ունեմ: Նրանք զօրավար են որոնում—ես նրանց զօրավարը կը դառնամ: Երբ ստոյգի կտորը պոկւում է լեռան գագաթից և ներքեւ է զլուում, նա մեծանում է և ահաբեկ հիւս է դառնում... Նա իր ճանապարհին ջարդուխուրդ է անում թէ յաւիտենական ժայռերը, թէ անտառները, թէ գիւղերը... Այդպէս էլ մենք, ամեն արեւիկը կը սրբենք քո աղատութեան համար, հոգեյս արշալոյս! (Համբուրում է նրան: Դալեան ծայրի):

Դալեանէ՛, Դալեանէ՛!
Դալեան (սովորաբար նրանից):—Հեռացի՛ր շուտով!...
Դարօ:—Ո՛չ մի բանից մի վախենա՛լ! (Փախում է, Հազիւ շարժելով՝ ներս է մտնում յոյնած Գալիօն):

IX.
Գալիօ:—Այ թէ դու ինչու ես, վերջապէս... Ա՛խ, Դալեանէ՛, դու ինձ պիտի մեղցնես... (Թուլացած, հեւալով ընկնում է՝ ընկնելով և սինդ պանիկով նրա ձեռքը): Մի ամբողջ ժամ վազում եմ, բղաւում, որոնում... Օ՛հ, Սուրբ Աստուծածին, չեմ կարողանում շնչել...
Դալեան (կարողացել է սնախել: Կայում է շուրջը: Կարծես ամբողջովին վերածնել է և, միանգամայն խելացի ու ծածկաւոր կին է դառնում):—Ներքի ինձ, դալեան... Վեր կանգ, գնանք, սուր ուզում ես: Ես... (Մտախոհ) էլ չեմ վախճել: Ես ինքս էլ յոյն եմ...
Գալիօ («ախ» քաշելով):—Այս բոլորիս, միայն կամաց, չեմ կարողանում: Օ՛հ...
Դալեան:—Ասա ինձ... (մտախոհ նայում է տարածութեան մէջ): Իմ հայրը... քրիստոսնայ է:
Գալիօ (շուտով):—Քո ինչ գործն է, իմ ձեռք մակ յամիկ!
Դալեան (սեղմելով նրա ձեռքը):—Ասա!
Գալիօ (վերջնականապէս յաղթւած պահանջելու նոր տոնից):—Եղի է առաջ...
Դալեան:—Իսկ հիմա:
Գալիօ:—Իսկ հիմա—ոչ:
Դալեան (շնչալիւ):—Ճշմարիտ է... բոլորը հշտաբիտ է!... Իսկ մայրս... սպանել է: Ո՞ւմ ձեռքով:
Գալիօ:—Կամաց, մանկիկա, կամաց ի սէր Աստծոյ...
Դալեան (սպառնալի):—Ո՞ւմ ձեռքով:
Գալիօ (հազիւ լսելի ձայնով):—Սուրբ ման թագաւորի ձեռքով:

չեն մի թերթի, որ օժտւած է շատ լաւ պայմաններով և 15 օրը մի անգամ հրատարակում է 24 երեսով 3000 բաժանորդների համար: Որ դօրտօր Արծրունի տարեկան աւելի քան 3000 բաժնի գումար արդիւնք է գնում գրական «Առօրյայի» հրատարակութիւնից, յոյս ունինք որ նա ուրախալ չէ կարող, որովհետեւ դժար չէ նրան այդ ապացուցանել: Բայց, միթէ թերթը վաճառականական ձեռնարկութիւն պիտի համարել և չը պիտի մտածել ունենալու լաւ աշխատակիցներ (վարձատրութեամբ), լաւ, հայերէն լեզուն իմացող սրբագրիչ (որ քիչ սխալներ թողնէ) և հոգ տանել կլիշէներ ունենալու: Ի հարկէ, էժան է նստում ձրի աշխատակիցը (դրանք եւ ոչ մասնակցի) էժանագին սրբագրիչ, այս-այն կողմից գտած կլիշէ և բժշկներին, սիրալիր կերպով մի երկաթ խաղձած ու խմբագրի սիրտը չը կտրելու համար ուղարկած յօդածիկները—էժան են նստում, բայց միթէ ժողովրդական իմաստութիւնը չէ՞ որ ասում է— «էժան միսը պտուղը կը մաշէ»...

ՅԱՆ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ. «ՆԱԿԱՍ» փոքր. մեկ տար. երկու պատկեր. հրատ. Գ. Գալստեանի. գինը 25 կ.:

Յակ. Հազարեանի մի մանկական պիէսի մասին խօսել ենք «Տարազում»: Յաջող գործ էր: Դժբաղտարար սորա մասին նոյնը ասել դժար է: Կեղծ տօնով և կեղծ, բռնագրօսիկ խտրիկով և անյաջող պատկերներով շինած մի թատերգութիւն է, որ իր միամիտ կազմութեամբ ժպիտ է յառաջացնում: Միակ յաջող տիպը ծառայինն է— Լօսեցի Մաթոսի: Միւսները թոյլ ուրաւականներ են Սոսոյեանի և այլ հեղինակները գործերի մէջ մեծ յաջողութեամբ պատկերացրած տիպերի:

ՖԷԼԻՔՍ ԳԻԿԱՆԷ—«ՈՒՂԵՂԻ ՆՈՐՈԳՈՒՄԸ, բարգ. օր. Նուարդ Աղանեանի. հրատ. «Լուսին» գինը 5 կ.:

Սրամիտ մի հեքիաթ է, ուր ցոյց է տրւած թէ ինչպէս—«Քաղաքական գործերի, բարձր պաշտօնների և բարձր դիրքի հասնելու համար խիղճը օգուտ չէր բերի, մինչև անգամ վնաս կը տար, իսկ խելքն, ի հարկէ, բոլորովին աւելորդ բան էր»: Եւ այդ էր պատճառը, որ Արուստեան վարպետ բժիշկ Արուստեանին տալով իր ուղեղը նորոգելու, ութն ամբողջ տարի չը եկաւ նրան ետ ստանալու և միայն այն ժամանակ պէտք ունեցաւ ուղեղին, երբ «վերադարձաւ իր առաջնայ մասնաւոր կեանքին», որովհետեւ ասում է Արուստեան—«մտածեցի թէ թէպէտ թագաւորական ծառայութեան և գործերի ժամանակ, որոնք իմ կարծիքով մի փչացած ձուլարժեն, կարող էի գործել առանց խելքի և խղճի, սակայն այժմ, իմ սեփական գործերի համար, անհրաժեշտ կը լինին թէ մէկը և թէ միւսը...»

Ինչպէս տեսնում է ընթերցողը, Գիկանէի այդ գրոյցը մի սրամիտ բան է, և, լաւ էլ թարգմանած լինելով, արժէ կարգաւ:

Նոյն օրիորդ թարգմանիչը լոյս է ընծայել նաեւ մի քանի այլ գրոյցներ, որոնց մասին կը խօսենք եկող անգամ:

Գեղարեստական ֆոնիկ

Արուստեան քաւոնը: Ձմեռն սեզոնը վերջացաւ. պէտք է խոստովանել, որ նա փայլուն չէր Ֆիգիերի նախածնութեան համար: Մեծամասնութիւնը առարկում էր, թէ Ֆիգիերական թատերախմբի մէջ աչքի ընկնող ոյժեր չը կային:

Ինչ նմանութիւն առաջան սեզոններին, երբ մասնակցում էին Կամիօնակին և Պապայանը. իսկ այժմ մի է երգում: Ոչ ոք Ֆիգիերից զատ Այդպէս էին առհասարակ մեկնում մեր թատերասէրները համեմատաբար փոքրիկ մուտքերը: Պատին Պապայանը չը կար, բայց թէ կայ Կամիօնակին և ինչ—«Բիգոլիսոն» տալիս է 3000 բաժնի: Կարծես այժմ խմբի կազմակերպութեան վրայ տրանջալ չէ կարելի: Դաւիթով անանի երգիչ է, սակայն միայն «Ուկոբաե Դաւիթովի մասնակցութիւնով (պիւսիս մասնակցում էին Կամիօնակին և Դուբովալովսկան) 1500 բաժնի տուց, իսկ մնացեալ ներկայացումները, նրա մասնակցութիւնով 1000-ից աւելի չէին բերում և այն՝ բարձրացրած գներով:

Մուտք չէր բերում և Բարբոլան, այն ինչ «Театръ и искусство» կարգացող գիտէ այդ դիրքաւորումը նշանաւոր յաջողութիւնը Հազարեան և Սարգստովում: Այժմ խմբի մէջ է Մարիենակի բեմի բաւ—Բուխարովը և ինչ—«Русалка» նրա մասնակցութիւնով (մասնակցում էր և Դուբովալովսկան) հարիւր բուրլուց մի փոքր աւելի:

Սակայն ասում են, թէ մեղաւոր է ինքը Ֆիգիերը, որ տեղերի գինը մասամբ բարձրացրել է: Գուցէ այդ այդպէս էլ է: Ամենայն դէպս, սպասենք սեզոնի երկրորդ կիսին, որի համար Ֆիգիերը վճար է ոչ միայն վերականգնելու առաջան գները, այլ և նշանաւոր չափով ուժեղացնել իր կազմը երկու խոշոր ուժերով: Առաջին ներկայացումներին մասնակցելու է տիկ. Շուլցին, որ քաջ յայտնի է թիֆլիսի... և ոչ Բրազիլի, որ համարում է ամենալաւ բարիտօններից մէկը (վերջին սեզոնում աւելիս երգում

էր Կոնստանտինովի քաւոնի մեջ, Պեսերուրով): (Кавказь)

—Յօրիս Փոքրիկին հաղորդում է որ զատիկից յետոյ իշխան Սմբատովի Կաւանուքիւն պիէսը Մարտ Բէրնարը խաղալու է Պարիզում:

Ժամանակագրութիւն

Թիֆլիսի փողոցները քաղաքային մարդուն վայել գրութեան գնիւղ մասին դարձեալ վերանորոգել են քաղաքի սպասարարութիւնն ստանձնողները Ջորժեմի: Մի մասն այդ ընտրեալների լաւական է համարում 400,000 բաղաւթի հրապարակները և փողոցները կառարկազործած ձեռք քարելու: Այդ գումարը ենթադրում են տանաւերից առնել տարեկան 100,000 բաղաւթ: Միւս մասը անհրաժեշտ է համարում երկու միլիոնաչի փողոցներին անել թէ այդ կարիքը լրացնելու և թէ քաղաքի այլ անհրաժեշտ պէտքերը, կամուրջներ կառուցանելու համար:

Կուլտուրայի անուանով խօսող ընտրեալների քանիցս նկատել ենք, որ ոչ թէ ցիլիւրը, ցիգուրը, սեփիգօսը են որ առեւտարային են տալիս մարդուն, թէ յիշուի նա քաղաքակրթութեան հոսանքով է, այլ նրա գործը: Իսկ թէ ամբողջ Թիֆլիսը նոյն իսկ իր ընտրեալների քաղաքների դասին, այդ կը վկայէ ամեն օտարական: Հնար կար պրոպոզիցիոնային անցած՝ ամբողջ շարքով Գոյալիսի պոստպոլիսից, պոստալի փողոցի առաջից, անցնել մայիկը—մայիկ: Օրինակ վերցնում ենք Թիֆլիսի տառնակարգ փողոցները և լուսն ենք երկրորդականների մասին: Չարսնակ հարկեր գնելով քաղաքայինների վրայ, առանց քաղաքը միանգամայն բարեկարգելու, անարդարութիւն է:

Գալստեան:—Եւ իմ հայրը հիմա ծառայում է նրան:

Մայիկ:—Քեզ ի՞նչ է պատահել, թոնչանկ! (Ի պատասխան Գալստեանի ժեստի) Այն՝ Մենք բոլորս նրա ստորուկն ենք:

Գալստեան:—Մենք ստորուկ ենք, իսկ հայրս նւրան ծառայում է:

Մայիկ (աղաղական ձայնով, դողալով):—Լո՛ւր, լը՛ւր, մանկիկա՛ն...

Գալստեան (աւելի և աւելի լարած):—Ինչի՞ հօրս հետ չեմ ապրել ես:

Մայիկ:—Ես ոչինչ չը գիտեմ! Դու պէտք է կորստեան մասնին ինձ!

Գալստեան:—Ինչի՞:

Մայիկ:—Նա վախենում էր քեզ իր հարեմում պահել:

Գալստեան:—Որտեղ:

Մայիկ:—Հարեմում: Նա շատ նոր կանայք և աղջիկներ ու տղերք ունի... Նրանց հաւատում այդպիսի սովորութիւն կայ... Կարելի է, ումանց ասելով, չորս՝ կին ունենալ, իսկ ոմանց ասելով՝ թէկուզ հարիւր! Քո հայրը հարիւր հատ ունի, թէ քանիսը—չը գիտեմ, բայց ասում են, թէ երբեք հարիւրից աւելի է ունենում, երբեքն էլ պակաս! Եւ ամենքը ապրում են միասին: Եթէ որեւէ մէկը դուր չը գայ, նա միայն կանէ—քեզ ապահարգան եմ տալիս: Եւ կը վռնդէ: Միայն մեր տէրը բարեւ է. նա երբէք չի վռնդում այնպէս. երբ մէկից բեկորում է, նւրան կնութեան է տալիս իր գինեւորներից որեւէ մէկին կամ ընծայ է ուղարկում իր բարեկամին: Բայց այնպէս երբէք դուրս չի նետում:

Գալստեան:—Եւ նա ուրիշ երեխաներ էլ ունի ինձանից քայի:

Մայիկ:—Ունի: Միայն քեզ նա սիրում է: Իսկ նրանք այնքան շատ են, որ ամենքին չի կարելի սիրել:

Գալստեան:—Ո՞րտեղ է Իրանը:

Մայիկ:—Հեռու է:

Գալստեան:—Ո՞վ է այնտեղ թագաւորը:

Մայիկ:—Շահը: Նա մեր թագաւորի թագաւորն է:

Գալստեան:—Նա էլ այնքան կին ունի, ինչպէս իմ հայրը:

Մայիկ:—Է՛հ: Աւելի! Ամբողջ աշխարհից ամենազեղեցիկ աղջիկներ են նրան կնութեան ուղարկում:

Գալստեան (գլուխը ձեռքերի մէջ առնելով, երկար լուսն է, լարած մտածելով. դժբի վրան անտեղի տանջանք):—Գնանք: (Գնում է Մայիկի հետ: Մայիկն շնչում է նրան. «միայն լուր, մանկիկա, լուր, չաւես, քե հա...» Ներս է մտնում Սմարթեպը, նրանից յետոյ Գալստեան՝ ձախ կողմից):

Վեներ կերպով ջարդում են իմ թշնամիներին: Իսկ ինձ դէմ յարձակողներին դէմքերը մահից էլ գունատ եմ դարձնում:

Անանիա (սարգ, մի փոքր կոպիտ Էդանակով):—Էլ ինչի՞ ես ուշացնում, մեծաշուք տէր: Մահը քո ձեռքին է, բայց մենք նրա հետ վաղեմի բարեկամներ ենք և շատ անգամ ենք նայել միմեանց դէմ առ դէմ: Թէն նա երբէք չի կարմրել, բայց ես էլ չեմ գունատուել. այդպէս՝ ամեն մէկս մնում է ինք մեր գոյնով:

Սարգ-բեգ (տոնով նրա ուսերից):—Մերսի, ես կարդում եմ քո մտքերը. դու խնդրում էիր, քո որդիներին ծառայութեան ընդունեն, որ նրանք յետեւիցս հարւած տալով սպանեն ինձ:

Անանիա:—Դու շփոթում ես, տէր: Պարսիկներն են յետեւից լսում: Մենք կրծքին ենք հարւածներ տալիս: (Սմարթեպը ձեռքերը վերցնում է): Քո առաջնայ և թէ նոր Աստուած իմ որդեկանց նման շատ թիկնապահներ տան քեզ, ով զօրավար և զօրավարի սրդի! Երբ պարսիկները՝ ըստ իրանց սովորութեան՝ ուզենան ազատուել քո ծառայութիւնից՝ ձայն տուր—էրէկէ և Դաթօ: Շատ թանկ կը ծախեն նրանք իրանց բնիկ և հարազատ իշխանին:

Սարգ-բեգ:—Լո՛ւր, ձեռուկ: Ես քեզ անվնաս բաց եմ թողնում, բայց այս ծառերը թող (ձայնը ցածայնեղով): Դրանց խօսելու ժամանակ չի: Մեր ոյժը ճնշւած է: Մենք հարբեցողներս, երբ ու խաղ կանչողներս, պար ու ծիծաղ սիրողներս պէտք է կուենք երկաթէ Սուլէյմանի գէմ: Երբէք ժպիտ չի անցիլ նրա դէմքով: Նրա հայեացքը սուր և պղպ է, ինչպէս հոգին: Երբէք մի կաթիլ գինի չի թարմացրել նրա շրթունքները: Նա Շահի համար նաւակ է Միւսն ու Չիրսը, անցիլ է մեծ Աղային անապատը և խմել է Ինդոսի ջրերից: Նա միայն երկինք է նաշում, կարծես այնտեղ է տեսնում իրան՝ Մարգարէին, որը ցոյց է տալիս նրան ճանապարհը: Թող

Սարգ-բեգ (աղաղական ձայնով, խաղաղութիւն յանկարծ դառնում է դէպի նա և ուշադրութեամբ նայում է):—Լո՛ւր, Գալստեան! Ո՞րտեղից է քո այդ համարձակութիւնը: Դու կարծում ես, թէ ես չը հասկացայ, որ դու հէնց իմ երեսին ծաղրում էիր ինձ՝ յիշելով հօրս (կարմրում է զայսօր բարկութիւնից): Բայց ես միայն իմ ծաղրածու Բէնսոյի կատակներն եմ սիրում, իսկ միւս ծաղրածուները իրանց դէմքերը ծածկում են ոչ թէ ծիծաղից, այլ կրակից և մորակէ հարւածներից: Համարձակութիւնը ես սիրում եմ, երբ ան-

